

Kırk Hadis adlı eserde (s. 278-279) bu gruptan olduğu ileri sürülen ilâhî'ye ait kırk hadis aslında Abdullah-î ilâhî'ye (ö. 896/1491) nisbet edilmektedir (Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, s. 5). Selâhattin Yıldırım, *Osmanlıda Kırk Hadis Çalışmaları I* adlı eserinde (İstanbul 2000) konuyu daha çok hadis ilmi açısından incelemiştir.

Türk edebiyatında kırk hadis tercüme-leri yanında az sayıda 100 hadis tercümesi de vardır. Latîfi Abdüllatif Çelebi'nin (ö. 990/1582) *Subhatü'l-uşşâk*'ı bu türde bir tercümedir. Aruzun "feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4897). Türk edebiyatında "gül-i sad-berk" olarak da adlandırılan 100 hadis tercüme ve şerhleri mevcut olduğu halde (bk. GÜL-İ SAD-BERK) 1000 hadis türünün örneklerine rastlanmamıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in de çeşitli konular altında toplayarak ikışer mısra ile tercüme ettiği *101 Hadis* adlı bir eseri vardır (İstanbul 1951; farklı bir teriple *Esselâm* [İstanbul 1973] içinde, s. 114-127).

BİBLİYOGRAFYA :

Fuzûlî, *Kırk Hadis Tercümesi* (nşr. Abdülkadir Karahan, *Selâmet Mecmuası*, sy. 57, 59, 61, 63, 64, 66, İstanbul 1948 içinde); a.e. (nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul 1951; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 246; Müstakimzâde, *Risâle-i Âsâr-ı Adîde*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 614; Hammer (Atâ Bey), VI, 320; *Osmanlı Müellifleri*, I, 81, 124, 231, 243, 279; II, 229; Abdullah b. İsmâil, *Hadis-i Erbaîn der Hakk-ı Fezâil-i Tîr ü Kemân*, İÜ Ktp., nr. 3826; Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevî*, İstanbul 1309; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 39; II, 854; Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimizin Vecizeleri*, İstanbul 1945; Abdülkadir Karahan, *Cami'nin Erba'in'i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul 1952; a.mlf., *Türk Edebiyatında Arapça'dan Nakledilmiş Kırk Hadis Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1954; a.mlf., *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954 (gözden geçirilmiş ve eklerle zenginleştirilmiş yeni baskı, Ankara 1991); a.mlf., *İman, İbadet, Ahlâk ve Fazilet Konularında Kırk Armağan*, İstanbul 1980; a.mlf., *Kırk Hadis* (Hamit Aytaç hattı, hadislerin Alm., Fr., İng. çevirileri ve tezhipli dördüncü baskı), Ankara 1986; a.mlf., *Kırk Altın Kûpe*, İstanbul, ts. (Güneş Gazetesi); a.mlf., "el-Erba'üne hadîşen ve şürûhuha'l-'Arabiyye", *el-Meşrik*, XLVII, Beyrut 1953, s. 764-773; a.mlf., "Aperçu général sur les quarante hadiths dans la littérature islamique", *St.*, IV (1955), s. 39-55; Hasan Aksoy, *Mustafa Âli'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991, tür.yer.; a.mlf., "Fevri'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *MÜİFD*, sy. 13-15 (1997), s. 121-130; Necip Âsım, "Hadis-i Erbaîn Tercümeleri", *MTM*, II/4 (1331), s. 143-165.

ABDÜLKADİR KARAHAN

KIRK HAL

Ashâbü'l-ferâiz denilen mirastaki belirli pay sahiplerinin hisseleriyle ilgili değişik durumları ifade eden terim (bk. ASHÂBÜ'L-FERÂİZ).

KIRK VEZİR

Doğu-İslâm dünyasının ortak hikâyeler külliyyatından biri.

Bir çerçeve hikâye ile buna bağlı değişik hikâye ve masallardan oluşan kırk vezir hikâyeleri Doğu edebiyatının hikâyecilik geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Şekil ve muhteva özellikleriyle Hint, İran ve Arap kaynaklarında örneklerine rastlanan kırk vezir hikâyelerinin menşei belli olmamakla beraber çatısını çok eski bir hikâyeler mecmuası olan *Sindbâdnâme*'nin oluşturduğu belirtilmiştir (A, X, 679).

Türk edebiyatında kırk vezir hikâyelerinin ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Ahmed-i Mısri tarafından 850'de (1446) Arapça'dan Türkçe'ye çevrilerek II. Murad'a, Şeyhzâde tarafından bazı eklemelerle yeniden düzenlenip hem II. Murad'a hem de Fâtiş Sultan Mehmed'e sunulan kitaplar bunlardandır. Ahmed-i Mısri ve Şeyhzâde hakkında bugüne kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Hikâyelerin açık saçık bölümler ihtiva etmesi, sade nesir özelliği taşıması ve çerçeve hikâyeye bağlı derleme hikâyelerden oluşması sebebiyle o dönemde başarılı bir sanat eseri olarak kabul edilmeyeceği kaygısıyla Ahmed-i Mısri ve Şeyhzâde'nin gerçek adlarını gizleyip takma adlar kullandıkları düşünülebilir.

Bazı nüshalarının başında bir de mukaddime bulunan eser yazılış amacını açıklayan şu hikâyeye ile başlar: Bir gün Gazneli Sultan Mahmud'un meclisinde önceki padişahlardan söz açılır. Vezirler çoğunun adının unutulduğunu söyleyince sultan onlardan kendi adını kıyamete kadar yaşatacak bir yol bulmalarını ister. Tekliflerin hiçbirini beğenmeyen hükümdar yalnız Has Ayas'ın ileri sürdüğü, şahın Firdevsî-i Tûsî'ye *Şâhnâme*'yi kendi adına telif ettirmesi önerisini kabul eder.

Eserin çerçeve hikâyesinin konusu şöyledir: Acem ülkesinin padişahı Şâh-ı Hâfıkayn'a Allah güzel bir oğul verir. Oğluna hendese, hey'et, hikmet gibi bilgileri öğ-

retmesi için bir hoca tayin eden şah, karısı ölünce bir sultanın genç kızıyla evlenir. Saraya gelen genç kadın şehzâdeye âşık olur. Bir gün şehzâdenin talihine bakan hocası, kırk gün sürecek bir uğursuzluk dönemi gördüğünden ona bu süre içinde konuşmamasını öğütler. Şah, hiç konuşmayan oğlunun bir derdi olduğunu düşünerek teselli etmesi için genç hatunun onunla ilgilenmesini ister. Hatun, şehzâdeye olan aşkını ve şahı zehirleyip öldürerek ona kavuşmak için yaptığı planı açıklar. Şehzâde hiçbir cevap vermez ve onun isteklerini de karşılıksız bırakır. Öfkelenen hatun üstünü başını paralayıp şaha gider, şehzâdenin saldırısına uğradığını söyleyerek oğlunu öldürtmesi için onu ikna eder. Şahın bu kararını duyan kırk veziri şehzâdeyi başlatmak için her gün sırayla kadınların düzenbaz olduklarını, onlara güvenilmemesi gerektiğini telkin eden hatun da oğlunu öldürtmesi için kırk gece boyunca ona güvenmenin büyük bir hata olacağını hikâyelerle ispatlamaya çalışır. Kırkıncı gün hocası tehlikenin geçtiğini haber verince şehzâde başına gelenleri babasına anlatır. Olup biteni gören câriyelerin de şahitliğiyle oğlunun mâsum olduğu anlaşılır. Saçlarından bir aygırın kuyruğuna bağlanıp çöle salınan hatun parçalanarak ölür. Şah tahtını oğluna bırakır ve ikisi beraberce ölünceye kadar mutlu bir hayat sürerler.

Bu kurgu içinde sabah ve akşam tasvirleri, öğüt bölümleri aracılığıyla çerçeve hikâyeye bağlanan hikâye ve masallar yer almaktadır. Sabah tasvirinden sonra sırası gelen vezir şaha öğüt verip ondan hikâyeye anlatmak için izin ister; hikâyeye bitince yine öğüt verir. Bunlardan etkilenen şah oğlunun ölüm cezasını erteler. Akşam tasvirini, hatunun şaha öğütleri ve şahın hikâyeye anlatmak için izin istemesi izler. Hikâyesini bitirince hatun da şaha öğüt verir. Bunun üzerine şah oğlunu öldürteceğini söyler. Pendnâme ve siyasetnâmelerin küçük birer örneğini andıran öğütler, vezirlerin ve hatunun bakış açısıyla baba ve eş olarak bir şahın sorumluluklarıyla ilgilidir.

Eserde vezirler kırk gün, hatun da kırk gece boyunca olmak üzere seksen hikâyeye anlatılmıştır. Ayrıca öğüt bölümlerinde vezirlerin ya da hatunun iddiasını güçlendirici küçük hikâyeler, Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirlerle âyetler, hadisler, düşler ve bunların yorumları yer almıştır. Eser, içindeki dinî hikâyeler, pey-

gamber kissaları, gerçek hikâyeler ve hayvan masallarıyla okuyucuyu eğlendirirken öğüt bölümleriyle de dinî-ahlâkî telkinlerde bulunmaktadır. Bir kısım nüshalarda hikâyeler daha kısa veya değişik olup bazılarında ise bütünüyle farklıdır.

Kırk vezir hikâyelerinin Türkiye kütüphanelerinde on üç, yurt dışında elli dokuz olmak üzere aralarında önemli farklar bulunan toplam yetmiş iki nüshası tesbit edilmiştir (Kızıltan, I, s. XVIII-XXII). Bunlardan İstanbul Üniversitesi ile (TY, nr. 7415) Uppsala Üniversitesi (nr. 111) kütüphanelerinde kayıtlı iki nüsha minyatürlüdür (J. Carl Tornberg, *Codices arabici, Persici et Turcici Bibliothecae Regiae Universitatis Upsaliensis*, Uppsala 1849, s. 63). Eser gerek metinlerde gerekse kataloglarda değişik şekillerde adlandırılmıştır: *Erba'în Şabâh u Mesâ'*, *Hikâyât-ı Şâh*, *Kitâb-ı Kırk Vezir*, *Kitâb-ı Sindbâd*, *Kitâb-ı Şâh-ı Hâfıkayn ve Vezirler*, *Hikâye-i Erbaîn Sabâh ve Vezirler*, *Hikâye-i Şâhnâme*, *Kırk Vezir Kitabı veya Şâhnâme-i Türkî*, *Kırk Vezir-Şâhnâme*, *Kıssat-ı Vüzerâ-yi Erba'în*, *Kitâb-ı Vüzerâ-yi Çihil*, *Maârifü'l-esrâr*, *Menkıbe-i Kırk Vezir*. İstanbul (1280, 1283, 1285, 1303, 1325, 1326 ve iki defa tarihsiz olarak) ve Mısır'da (1812) basılan eser Kayyûm Nâsîrî tarafından Kazan Türkçesi'ne çevrilmiştir (Kazan 1883, 1896).

Kırk vezir hikâyeleri Pétis de la Croix tarafından *L'histoire de la sultane de Perse et des vizirs* adıyla Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris 1722). Bu çeviri çerçeve ve hikâye, vezire ait on ve hatuna ait dokuz hikâye ihtiva eder. Napolyon'un Mısır seferine katılan M. Belletête, Mısır'dan götürdüğü sanılan bir yazma nüshadan eseri Fransızca'ya tercüme etmiştir. *Contes turcs en langue turque extraits du roman intitulé les Quarante vizirs* (Paris 1812) adlı bu çeviride mukaddime, Sultan Mahmud hikâyesi, çerçeve hikâye, yirmisi vezire, yirmisi hatuna ait olmak üzere kırk hikâye yer alır. Adolf Walter Fr. Behrnauer de eseri *Die Vierzig Veziere oder weisen Meister ein Altmorgeländischer Sittenromen aus dem Türkischen Übertragen* adıyla Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1851). Dresden Kraliyet Kütüphanesi'ndeki (nr. 149; Heinrich L. Fleischer, *Catalogus Codicum Maniscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, 1831, s. 22) yazma nüshaya dayanan çeviride mukaddime,

Sultan Mahmud hikâyesi, çerçeve hikâye, kırkı vezirlere kırkı da hatuna ait olmak üzere seksen hikâye vardır. Elias John W. Gibb'in *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eves Written in Turkish by Sheykh-zade* adlı çevrisi (London 1886), eserin seksen hikâyeden oluşun ve *Târîh-i Kırk Vezir* adıyla yapılan baskısına (Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul 1326) dayanmaktadır. Gibb, tercümesine bu baskının mukaddimesini almamış, onun yerine Belletête çevirisindeki mukaddimeyi koymuştur. Eserinin sonuna Belletête çevirisinden dört, Behrnauer çevirisinden altı, The Library of India Office nüshasından yirmi ve Mr. Quaritch nüshasından iki olmak üzere toplam otuz iki hikâyeyi de eklemiştir, böylece hikâye sayısı 112'ye çıkmıştır (eserin diğer dillere yapılmış çevirileri için Chauvin, bk. bibl.).

Tietze, Aziz Ali Efendi'nin *Muhayyelât-ı* ile kırk vezir hikâyeleri arasındaki bazı benzerliklere dikkat çekerek *Muhayyelât* yazarının bu hikâyelerden faydalanmış olabileceğini ileri sürmüştür. Kırk vezir hikâyelerinin meddahlar tarafından anlatıldığı veya meddah hikâyelerine bunlardan birtakım motif veya epizotların girdiği bilinmektedir (Nutku, bk. bibl.). Mübcecel Kızıltan eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Pétis de la Croix, *L'histoire de la sultane de Perse et des vizirs*, Paris 1722; A. W. Fr. Behrnauer, *Die Vierzig Veziere oder weisen Meister ein Altmorgeländischer Sittenromen aus dem Türkischen Übertragen*, Leipzig 1851; Rieu, *Catalogue*, s. 216-219; W. Pertsch, *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, s. 433-435, 446-447, 456; E. J. W. Gibb, *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eves*, London 1886; V. Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes*, Liege 1904, VIII, 18-21, 112-118; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1919), İstanbul 1981, s. 357; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 160-161; I. Goldziher, *Gesammelte Schriften* (nşr. Joseph Desomogyi), Hildesheim 1970, IV, 1-25; Özdemir Nutku, *Meddahlar ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara 1977, s. 91; H. Duda, *Die Sprache der Qyrq Vezir-Erzählungen* Verlag von Edward Preiffer, Leipzig 1980, tür.yer.; Güner Gülsevin, "Kırk Vezir Hikâyeleri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler I. Türk Dili*, İstanbul 1985, I, 117-126; Mübcecel Kızıltan, *Kırk Vezir Hikâyeleri* (doktora tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I-II, tür.yer.; A. Tietze, "Aziz Efendis Muhayyelât", *Oriens*, I (1948), s. 266, 281, 285; Ahmet Ateş, "Sindbâd-nâme", *İA*, X, 679; B. Carra de Vaux, "Sindbâd-nâme", *El* (Fr.), IV, 454; Nuri Akbar, "Kırk Vezir Hikâyesi", *TDEA*, V, 325-326.

MÜBCECEL KIZILTAN

KIRKA

Hırvatistan'da
eski bir Osmanlı sancağı.

Önceleri Klis (Kilis) sancağı sınırları içinde iken bu sancaktan ayrılan Kuzey Dalmaçya'yı (Lika arazisi de denir) içine alarak 1580'de yeni bir sancak olarak kurulmuştur. Krka (Kırka) çayı çevresindeki toprakları kapsadığından sancağa Kırka adı verilmiştir. Merkezi, Kırka çayının yukarı kesiminde bulunan Knin şehriydi. Osmanlılar'ın bölgeyle ilgili stratejik ilgileri XV. yüzyıl sonlarında başlamış, İtalya yolunu açmak ve Adriyatik'te bir deniz üssü elde etmek için Bosna'dan akıncı saldırıları gerçekleştirmiştir. Bu akıncı durdurmak isteyen Hırvatlar ile Bosna sancak beyi Hadım Yâkub Paşa kumandasındaki askerler arasında Udbina yakınlarında Krbava ovasında yapılan savaşı (1493) Osmanlılar kazanmıştı (Yâkub Paşa bu savaşla ilgili yazdığı bir fahriyyede Krbava'yı "Kır bu ovada" şeklinde ilâhî bir emir olarak yorumlamıştır). Osmanlılar'ın bölgeyle ilgili bu arzuları, 1527'de Zadar'dan 30 km. kadar kuzeydoğudaki denize açılan stratejik ve zengin ormancılık kaynakları bulunan Obrovac'ı alarak gerçekleştirdi. Burası daha sonra, özellikle Senj'de üslenmiş Uskoklar'ın akınlarına karşı Osmanlılar'ın kara ve deniz savunmasında ve Venedikliler'le ticarette önemli rol oynadı. Etimolojik olarak Osmanlılar'dan bin yıl kadar önce buraya gelen Avar Türkleri'ne izâfet taşıyan Obrovac savaşta ve ticarette oynadığı rol kadar burada inşa edilen tersaneden dolayı Peçuyulu-yu, Kuzey Dalmaçya ve Lika'yı içine alan sancağın Obrovac merkezli olarak daha 1527'de kurulduğu kanaatine götürmüştür.

XV. yüzyılda meydana gelen tahribatlar ve Hırvatlar'ın başka yerlere göç etmesiyle bölgenin tarım kapasitesi düştü. Gidenlerin yerine genellikle Ulahlar (Vlach) yerleştirildi, ayrıca müslümanlar da kasaba merkezlerine iskân edildi. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan ziraî ürünlerin Ulahlar ve müslümanlar tarafından yetiştirilmesi teşvik gördü. Özellikle Zadar ve Şibenik arasında Sokullu Ferhad Paşa ve Gazi Hüsrev Bey vakıflarına ait köyler tahıl üretiminde epey ileri gitmişlerdi. Bu durum, bütün olumsuz şartlara rağmen Venedik kolonilerinin ticarî ihtiyaçlarını da karşılayacak boyutlara ulaştı ve aynı zamanda kârlı bir faaliyet imkânı hazırladı. Osmanlılar buna karşılık kendi üretimle-